

GRAÑA I ZAPATA, Isabel (2007): *Els poetes de l'Escola Mallorquina i l'Associació per la Cultura de Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 567 p. (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 122).

Els poetes de l'Escola Mallorquina i l'Associació per la Cultura de Mallorca té el seu origen en la tesi de doctorat que Isabel Graña, sota la direcció de Jaume Aulet, va llegir a la Universitat Autònoma de Barcelona el novembre de 2005. Podríem considerar el treball com la culminació d'una brillant trajectòria investigadora en què destaquen els assaigs *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)* (1995) i *La cultura a Mallorca (1840-1936)* (1998) –que, tot i la seva brevetat conté, de manera germinal, les idees que es desenvolupen a la tesi– i l'edició de l'epistolari de Miquel Ferrà, *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)* (1997). L'estudi, com es desprèn del títol, combina dues disciplines, la història cultural (l'Associació per la Cultura de Mallorca, entitat creada amb la intenció d'impulsar la cultura catalana i recuperar el sentiment d'identitat nacional) i la història literària (l'examen, degudament contextualitzat, de l'obra dels poetes de l'Escola Mallorquina) i omple un buit significatiu en l'anàlisi de la literatura catalana del segle xx: el món literari a la Mallorca dels anys vint i trenta. Cal tenir present que els períodes que el franquegen ja compten amb les excel·lents aproximacions de Damià Pons, sobre la generació modernista, a *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva* (2002), i de Margalida Pons sobre els poetes sorgits després de la contesa bèl·lica de 1936, a *Poesia insular de postguerra: quatre veus del cinquanta* (1998).

El capítol inicial és una revisió del concepte «Escola Mallorquina»; una qüestió encara metodològicament controvertida pel tractament que li ha atorgat la historiografia literària quant a l'abast cronològic –encara que la idea predominant és la que engloba la lírica mallorquina, des dels poetes romàntics vuitcentistes fins arribar als que s'apleguen al voltant de l'Associació per la Cultura de Mallorca–, cosa que ha donat peu a força interpretacions contradictòries. Graña ho mostra i ho demostra, partint de la documentació i els treballs existents, tot plantejant una sèrie de qüestions que li permeten concretar-ne el significat: la necessitat de diferenciar-lo de les altres possibles escoles poètiques coetànies; la seva dubtosa paternitat, atribuïda a Josep Lluís Pons i Gallarza; o l'error a l'hora d'aplicar el substantiu *generació* a autors com Miquel Ferrà, Llorenç Riber i Maria Antònia Salvà, per les discrepàncies ideològiques i per la disparitat cronològica de la producció recollida en volum (quan Riber abandona la poesia, Ferrà encara no ha publicat gran part de la seva obra poètica). A més, l'estudiosa posa sobre la taula les lectures que presenta la bibliografia sobre la denominació «Escola Mallorquina»: des de les formulacions inicials de Joan Pons, que en va iniciar el procés de revisió, i Josep M. Llompert, el primer que la delimita als successors i epígons de Miquel Costa i Llobera i de Joan Alcover; passant per algunes de les que han generat una certa controvèrsia com les Joan Fuster (i les rèpliques subsegüents de Joan Lluís

Marfany), Gregori Mir, Jaume Vidal Alcover, Damià Ferrà-Ponç, Guillem Soler o Jordi Castellanos; fins a les més recents, de Damià Pons i Jaume Aulet. Graña, però, no es limita a aquesta tasca sinó que, complementàriament, analitza la presència dels corrents noucentistes a l'Illa arran del procés d'absorció dels poetes mallorquins d'inici de segle per part de Josep Carner i els seus seguidors, que culminarà amb la potenciació d'un model estètic i amb la mitificació de l'Escola Mallorquina; uns fets que es ressegueixen per primera vegada a partir dels textos insulars i que complementa els treballs d'Aulet sobre aquesta qüestió. Per tot plegat, Graña, malgrat que no renuncia a l'etiqueta «Escola Mallorquina», la delimita semànticament i cronològicament: seguint les petges de Llompart, en considera membres inicials Ferrà, Riber i Salvà, amb Joan Ramis d'Ayreflor; amb posterioritat s'hi afegiran Joan Pons, Guillem Colom, Bartomeu Lluís Ferrà i Miquel Forteza. Es tracta, per tant, dels poetes mallorquins que segueixen el model fixat per Alcover i Costa i Llobera més enllà dels seus límits naturals, i que desenvolupen la seva obra entre 1903 i 1936. Ara bé, precisa l'assagista, cal entendre l'existència d'aquests poetes dins del projecte d'un grup d'intel·lectuals que, dirigits per Miquel Ferrà, Guillem Forteza i Joan Estelrich, culminarà amb l'Associació per la Cultura de Mallorca.

El segon capítol està dedicat al procés de formació de l'Escola Mallorquina. S'hi destaca l'important paper desenvolupat per Miquel Ferrà, que des de Barcelona, durant les dues primeres dècades del segle xx, es converteix en el líder d'un grup d'intel·lectuals insulars, l'anomenada generació de 1917 (que assenyala l'any d'inici de la seva activitat pública), en els quals conflueix el procés iniciat durant la Renaixença i que, respecte a poetes consagrats com Costa i Alcover, mostren una identificació gairebé absoluta amb els pressupòsits del Noucentisme, alhora, que evidencien una manca d'interès en la recerca de nous camins per a la poesia mallorquina. Graña també comenta el paper que tenen dues publicacions en els orígens de l'Escola Mallorquina: la barcelonina *Ofrena* (1916-1918), una plataforma literària i ideològica on col·laboren escriptors mallorquins consagrats i d'altres propers al cercle d'influència de Carner; i *La Veu de Mallorca* (1917-1919), estretament lligada a la creació del Centre Regionalista de Mallorca. Aquesta darrera, dirigida per Joan Estelrich i amb Joan Pons, de redactor en cap, representa l'intent de divulgar a l'Illa el projecte politicocultural noucentista d'Enric Prat de la Riba i de Francesc Cambó. Els textos literaris, que possibilitaran la cohesió dels escriptors que conformaran la nòmina de l'Escola Mallorquina i la potenciació d'unes determinades propostes estètiques (fonamentades en la recreació del paisatge), són examinats minuciosament per Graña, tant pel que fa a la producció original d'autors Guillem Colom, Miquel Ferrà o Joan Ramis d'Ayreflor, de la qual ofereix una intel·ligent lectura i un interessant treball de recepció, com a les traduccions, fonamentalment models classicistes, cristians i romàntics.

Graña dedica el tercer capítol a comentar altres publicacions que vehiculen la ideologia i l'estètica de l'Escola Mallorquina. Així, ens dóna notícia del projecte de crear-ne una de nova, *Revista Blava*, amb el mateix grup dirigent que *La Veu de Mallorca*, però que no arribarà a veure la llum a causa de la qualitat formal que se li volia donar i l'elevat cost que aquest fet suposava. No serà fins al 1920 amb la creació del *Correu de les Lletres* (1920-1922), sota el comandament de Miquel Ferrà, que el grup no disposarà d'una plataforma d'expressió pròpia. De fet, els poetes que s'hi apleguen optaran per una actitud combativa davant l'arribada de les noves propostes estètiques (com les avantguardes) al mateix temps que denunciaran la manca de suport que reben de les institucions públiques mallorquines, a diferència dels autors del Principat. Graña llegeix i contextualitza els més destacats articles programàtics que hi apareixen com la sèrie «Cartes a Alanís» [Miquel Ferrà] de Joan Estelrich, en què, seguint les petges d'Ors, es plany de la manca d'una classe dirigent que faci el paper de la burgesia a Catalunya i reclama la col·laboració de l'intel·lectual amb la societat; o «La nostra fe literària» en què Ferrà reafirma la proximitat del model poètic defensat amb el de Carner o amb el d'un jove Josep M. de Sagarra i que podem interpretar com la reacció del grup davant les primeres temptatives avantguardistes a Mallorca (com les del grup ultraista encapçalat per Jacob Sureda i Joan Alomar), que venien avalades per Joaquim Folguera, crític amb l'estètica de l'Escola Mallorquina, i pel primer manifest futurista de Joan Salvat-Papasseit; un tema que només s'esbossa però del qual s'ofereix material suficient per a un treball més aprofundit. Òbviament, es comenta el paper de la literatura a la revista:

de manera preferent els poemes de Miquel Forteza i de Joan Pons, i les col·laboracions no mallorquines, encapçalades per Carner i Joan Llongueras. *Correu de les Lletres* serà substituït per l'*Almanac de les Lletres* (1921-1936), l'edició del qual serà subvencionada per l'Associació per la Cultura de Mallorca poc després de la seva creació, i que esdevindrà durant la seva vida un producte sòlid, que s'insereix en una llarga tradició autòctona. Tot i les similituds amb el *Correu*, l'*Almanac* no es limita a ser un producte per donar a conèixer els interessos d'un grup sinó també una trobada anual entre escriptors dels Països Catalans i un decidit compromís d'unitat cultural.

Els capítols restants de l'estudi de Graña pauten el fil cronològic de l'Associació per la Cultura de Mallorca. El quart se centra en els orígens d'aquesta institució, de caire apolític i deutora d'altres d'existents com la Nostra Parla, i que representarà el punt àlgid de la tasca iniciada pels intel·lectuals de la generació de 1917, amb les notables excepcions de Llorenç Villalonga i Francesc de B. Moll. El període tractat en el capítol arrenca el 1923, amb la presentació del manifest fundacional de l'Associació, i es clou el juny de 1926 quan s'advoca per suspendre les activitats arran de la persecució de què és objecte per part del directori militar de Primo de Rivera. Un procés que Graña dibuixa de manera minuciosa a través de les notícies aparegudes a la premsa i de la consulta del Llibre d'Actes de la Junta Directiva i del Llibre de Registre de socis. Uns inicis marcats pel tarannà moderat i apolític que es vol donar a l'entitat, a causa de la heterogeneïtat del grup fundador, i que s'evidencia en la dissociació entre el nucli directiu, que de la mà del president Elvir Sans, propugnava un mallorquisme folklòric i superficial, i el de l'Escola Mallorquina, que desitjava estendre la cultura a totes les capes socials. Gràcies al buidatge del *Quadern Mensual* (1923-1925), podem assabentar-nos de la tasca dinamitzadora de l'Associació: la divulgació científica, l'educació dels infants i adolescents o la defensa de la llengua autòctona com a llengua literària. Pel que fa a la presència de la literatura en el butlletí, Graña posa de relleu la novetat que hi representa la incorporació del gènere de la ressenya, amb els comentaris a reculls que exemplifiquen l'estètica de l'Escola Mallorquina com *Clarors matinals* (1924), de Maria Verger o *L'amor de les tres taronges i altres poemes* (1925), de Guillem Colom, al costat dels habituals homenatges als considerats precursors d'aquesta poètica (Miquel Costa i Llobera, Bartomeu Ferrà i Marià Aguiló).

El cinquè capítol examina la trajectòria de l'Associació per la Cultura de Mallorca entre 1926 i 1930, quan el directori de Primo de Rivera i els problemes econòmics i organitzatius en van restringir les activitats a la publicació de l'*Almanac de les Lletres*. Com bé s'apunta, les dues dates que emmarquen el contingut del capítol són prou significatives: la mort d'Alcover el 1926 implica una ressituació del panorama literari mallorquí alhora que es publiquen dos interessants poemaris que són llegits i contextualitzats de manera exemplar: *Espigues en flor*, de Maria Antònia Salvà, que esdevé un referent per a les escriptores més joves, i *A mig camí*, de Miquel Ferrà, als quals podríem afegir el posterior *De l'alba al migdia. Poemes lírics (1918-1928)* (1929) de Guillem Colom; el 1930 veu la llum *Tendal d'estrelles*, el segon recull de Maria Verger, que introdueix, pel seu to intimista, una nota de modernitat en la poètica de l'Escola Mallorquina. En aquest període Graña destaca, amb encert, el naixement d'una entitat filial de l'Associació a Sóller, el Foment de Cultura de la Dona, fundat i dirigit per Maria Mayol (una brillant activista cultural, política, pedagoga i escriptora) amb la implicació personal de Colom. Igualment es comenta la creació de *La Nostra Terra* (1928-1936), que es convertirà en la plataforma de consolidació del grup de poetes de l'Escola Mallorquina al llarg dels anys trenta: encara que la revista ja comptava amb els estudis de Catalina Martínez Taberner i Gregori Mir, Graña hi aporta noves dades, a partir de les memòries de Guillem Colom i dels epistolars inèdits de Joan Pons i de Maria Antònia Salvà, entre d'altres corresponents.

El sisè i últim capítol ressegueix la presència de l'Associació per la Cultura de Mallorca des de la fi de la dictadura primoriverista fins a l'inici de la Guerra Civil, quan el triomf a Mallorca del bàndol feixista en provocà la suspensió. Es tracta d'un període en què l'entitat pren una nova embranzida, en bona part deguda a una notable politització de signe esquerrà per part d'alguns dels membres que hi pertanyen. Nogensmenys l'Associació assumirà responsabilitats pròpies de govern com la d'implicar-se en el procés de redacció de l'Estatut per a les Illes Balears; un debat autonòmic en què intervenen un nom-

brós grup d'intel·lectuals i que comptarà amb la ferma oposició de Llorenç Villalonga. Com remarca Graña, en aquesta etapa els poetes de l'Escola Mallorquina no ocupen posicions capdavanteres a l'Associació encara que continuen col·laborant en les activitats literàries, bàsicament des de *La Nostra Terra*, entre les quals destaquen els actes commemoratius del bimil·lenari de Virgili i dels centenaris de Goethe, Frederic Mistral i de la Renaixença; especialment interessant és l'anàlisi de la significació d'aquesta darrera efemèride a Mallorca, prou treballada a la bibliografia catalana però no a la insular, i el paper que hi desenvolupà Joan Estelrich. Quant als aspectes estrictament literaris, Graña dibuixa el mapa de la lírica mallorquina dels anys trenta, dominada per l'estètica que defensaven els poetes de l'Escola Mallorquina, tot i que ja comencen a mostrar-se els primers indicis d'una renovació poètica. I és que la lectura minuciosa d'alguns dels poemaris que es publiquen –*Poesies* (1931), de Llorenç Riber, *El retorn* (1934), de Maria Antònia Salva, *L'estela d'Or* (1934), de Maria Verger i *Íntim recer* (1936), de Miquel Forteza– denoten, malgrat els intents tímids de renovació dels dos darrers (la sensualitat i la relació amorosa són temes inusuals en aquest model líric), l'esgotament del model estètic heretat de Costa i d'Alcover. Un panorama en què també es fa evident la precarietat de les plataformes editorials destinades a divulgar les creacions, si obviem els esforços, gairebé en solitari, de Francesc de B. Moll. El capítol, per últim, passa revista a les activitats socioculturals de l'Associació, algunes heretades ja des dels seus inicis: el foment de l'ús de la llengua autòctona, la divulgació de la higiene social o la creació de les Càtedres d'Estudis Balearics per a gestionar l'Ensenyament Mitjà.

L'estudi es completa amb un apèndix historicocultural amb textos de difícil accés i que Graña, feliçment, posa a disposició dels estudiosos. Organitzat en tres blocs temàtics, el primer presenta un conjunt d'articles sobre la poesia mallorquina des de la Renaixença fins a la Guerra Civil; el segon inclou una sèrie d'articles relacionats amb la situació lingüística a Mallorca; el darrer és una selecció de documents sobre l'Associació per la Cultura de Mallorca i les seves activitats. Uns textos que reblen el clau de la hipòtesi central del plantejament del llibre: considerar l'Associació i l'Escola Mallorquina com a projectes complementaris per a la modernització del país.

Per tot plegat, només ens resta felicitar Isabel Graña per aquest excel·lent treball, fet amb honradesa, rigor i exhaustivitat. No en va, les aportacions sobre la literatura mallorquina dels anys vint i trenta que presenta són múltiples i d'un gran interès (recuperació i reivindicació de figures i entitats poc o gens conegudes, acurades lectures d'uns reculls poètics sovint menystinguts per la crítica, interpretacions de textos assagístics que obliguen a nous plantejaments metodològics...) i el converteixen en una eina de consulta obligada per al coneixement del període analitzat. Amb tota justícia, *Els poetes de l'Escola Mallorquina i l'Associació per la Cultura de Mallorca* va obtenir el 2008 el Premi de la Crítica *Serra d'Or* de Recerca, en el terreny de les Humanitats.